

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี” เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Methods Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งใช้ในการสัมภาษณ์ (Interview) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยได้ ๒ ประเด็น คือ ๑. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ และ ๒. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อนำเสนอสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการวัด แนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมที่มีความสำคัญเหมาะสมและสอดคล้องต่อการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดในแต่ละด้านของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

♦ สรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

๑. สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี พบว่าการบริหารจัดการวัดถือว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ หรือเรียกว่าการปกครองคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนาการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในแต่ละด้าน ดังนี้ ๑) ด้านการบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ พบว่า วัดในจังหวัดปทุมธานี ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุง ตกแต่ง หรือมีการก่อสร้างต่อเติมให้สวยงามมากขึ้น ซึ่งงานด้านการบำรุงรักษาวัดเป็นงานที่ต้องอาศัยความสามารถและศักยภาพของพระสังฆาธิการในการคิดสร้างสรรค์ ต้องใช้ทั้งกำลังความคิด แรงงาน ความทุ่มเทเอาใจใส่จนเห็นเป็นรูปธรรม อันจะทำให้ศาสนสถานและศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้สวยงามมากยิ่งขึ้น การจัดการกิจการของวัด พระสังฆาธิการมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการกิจการของวัด ๕ ประเภท คือ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคซึ่งวิธีปฏิบัตินั้นมหาเถรสมาคมได้กำหนดขึ้นหรือที่จะ

กำหนดขึ้นในกาลต่อไปหรือที่ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีอันดั่งานั้น พบว่า มีการสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรได้มีโอกาสในทางการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น มีการจัดทุนสนับสนุนเพื่อเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและในขณะเดียวกันก็มีการส่งเสริมให้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น ส่วนการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ บางวัดสามารถปฏิบัติได้ แต่บางวัดอาจทำไม่ได้ เพราะข้อจำกัดบางประการ เช่น เป็นวัดเล็กไม่มีทุนสนับสนุน เป็นต้น การจัดการศาสนสมบัติ การดูแลค่าใช้จ่ายในการจัดการทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถานและศาสนสมบัติของวัดในความรับผิดชอบ ต้องเป็นไปตามที่กฎกระทรวงได้กำหนดไว้ พบว่า การดูแลในส่วนของการใช้จ่ายในการจัดการทรัพย์สินต่างๆ ในปัจจุบันยังไม่ชัดเจนและรอบคอบเท่าที่ควร ซึ่งเป็นไปได้ว่าบางวัดมีบัญชีเยอะมากการดูแลอาจไม่ทั่วถึงหรือตรงข้ามบางวัดอาจไม่มีบัญชี แต่ก็ดูแลไม่ทั่วถึงเพราะไม่ได้รับการสนใจที่จะดูแลเท่าที่ควร

ด้านการบริหารและปกครอง พบว่า การบริหารและการปกครองนั้น พระสังฆาธิการจะต้องยึดถือกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบคำสั่งของที่ประชุมเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารและปกครอง ในการบริหารจัดการด้านการบริหารและปกครองของพระสังฆาธิการส่วนใหญ่ต่างปฏิบัติหน้าที่ดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อยดั่งาม เป็นไปปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคม อันบ่งบอกถึงความสามารถและความพร้อมในการปฏิบัติงานหรือการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการ แสดงให้เห็นภาวะผู้นำและการเป็นผู้นำที่ดี

ด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอน พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานีต่างให้ความสนใจในการที่จะส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร ตลอดจนกุลบุตรกุลธิดาในใกล้เคียงกับวัด ให้ได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี อันถือเป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่ง ในการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี และไม่เพียงส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้เท่านั้น พระสังฆาธิการเองก็พยายามศึกษาหาวิชาความรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งในปัจจุบันพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ได้มีโอกาสศึกษาเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยปกติและในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งซึ่งได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ความใฝ่รู้ใฝ่ในการศึกษาของพระสังฆาธิการนี้ก็เพื่อให้ตนมีความรู้ที่จะสามารถพัฒนางานพระพุทธศาสนาต่อไปได้ ความรู้ของพระสังฆาธิการถือเป็นจุดแข็งที่จะนำไปพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการให้สูงขึ้นและพร้อมที่จะรับกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต

ด้านการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล พบว่า การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลนั้น พระสังฆาธิการต่างพยายามอำนวยความสะดวกให้แก่พุทธศาสนิกที่มาติดต่อขอใช้บริการวัดอย่างเต็มที่ บางวัดมีการจัดเตรียมสถานที่รวมถึงการก่อสร้างอาคารไว้รองรับผู้ที่เข้ามาในวัดมีการจัดสถานที่ในการติดต่อที่สะดวก มี

การทำบัญชีสิ่งของต่างๆ ที่อยู่ภายในวัดอย่างชัดเจน มีการลงระบบการยืมคืนเครื่องใช้ต่างๆ อย่างชัดเจน มีการนำเอาเทคโนโลยีมาช่วยในการบริหารจัดการให้ดีขึ้น อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการคิดวางแผนการบริหารงานในแต่ละด้านอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการสั่งการและปฏิบัติตาม แต่ในบางวัดซึ่งเป็นวัดขนาดเล็กอาจยังไม่มีความพร้อมในเรื่องของสถานที่เพราะขาดแคลนทุนทรัพย์ในการจัดสร้างสถานที่หรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาติดต่อใช้สถานที่และเพื่อรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ดีงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพการบริหารจัดการวัดโดยทั่วไปของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ในปัจจุบัน การบริหารจัดการวัดถือว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ หรือเรียกว่าการปกครองคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนาการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี

พระสังฆาธิการให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของตนมากยิ่งขึ้น ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกในยุคสื่อสารไร้พรมแดน การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ พระสังฆาธิการในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นจนถึงระดับปริญญาเอก โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งทำให้พระสังฆาธิการมีความรอบรู้ในศาสตร์ตะวันตกและวิชาการใหม่ๆ เพิ่มขึ้นและสามารถนำเอาศาสตร์และความรู้ใหม่ๆ ที่ได้มาประยุกต์กับหลักธรรมคำสอนเพื่อใช้ในการบริหารจัดการวัดมีประสิทธิภาพและตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ด้วย ประเด็นที่สอง การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ พบว่า เหตุที่การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรมาจากปัจจัยหลักๆ ใน ๔ เรื่องซึ่งได้แก่ ๑. คน/บุคลากร ๒. งาน ๓. วิธีการทำงาน และ ๔. เงิน/งบประมาณ ในการบริหารจัดการไม่ได้อาศัยเพียงความสามารถของพระสังฆาธิการเพียงอย่างเดียวเท่านั้นแต่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลทั้งหลายที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้การทำงานประสบความสำเร็จ งานและวิธีการทำงานรวมทั้งงบประมาณล้วนมีส่วนสำคัญในการบริหารทั้งสิ้น หากส่วนใดส่วนหนึ่งเกิดปัญหาก็จะทำให้งานที่ไม่ประสบความสำเร็จ เกิดความเสียหายหรือล่าช้าได้ ดังนั้นพระสังฆาธิการจึงต้องวางแผนจัดการในเรื่องดังกล่าวให้ดีและรอบคอบมากขึ้น ประเด็นที่สาม การใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาทักษะของพระสังฆาธิการ พบว่า พระสังฆาธิการได้นำหลักธรรมที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาตนเองอยู่แล้ว เพียงแต่การเลือกใช้หลักธรรมนั้นไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาทักษะด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง การที่พระสังฆาธิการบางส่วนยังขาดทักษะที่จำเป็นทั้ง ๓ ด้านย่อมส่งผลต่อการพัฒนาทักษะของตนเองในการทำงานและอาจกระทบต่อการบริหารงานในภาพรวม การขาดทักษะทางความคิดจะส่งผลให้การวางแผนในการจัดการงานไม่รอบคอบและรัดกุม ไม่สามารถมอง

ภาพรวมในการบริหารงานได้ ไม่เข้าใจโครงสร้างในการบริหารรวมถึงการไม่เข้าใจเหตุผลในการบริหารจัดการในแต่ละเรื่องขาดความเชื่อมโยง ไม่มีจินตนาการและไม่สามารถสื่อสารตามที่คิดได้ พระสังฆาธิการที่ขาดทักษะด้านเทคนิค จะทำให้พระสังฆาธิการนั้นขาดความสามารถในการทำงาน ขาดความรู้ความเข้าใจในเนื้องาน ทักษะด้านนี้เกิดจากประสบการณ์ของพระสังฆาธิการโดยตรง หรือเกิดจากการอบรมก็ได้ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์พระสังฆาธิการที่ขาดทักษะด้านนี้นั้นมีอยู่ไม่มาก เหตุเพราะพระสังฆาธิการในระดับนี้มักเป็นพระสังฆาธิการที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านอยู่บ้าน และมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านและชุมชนเป็นอย่างดี แต่กระนั้นก็ยังพบว่าพระสังฆาธิการอีกจำนวนไม่น้อยยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เมื่อขาดทักษะด้านนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งตามมา ขาดความรักความสามัคคี ขาดศรัทธาอันดีงามได้

๒. หลักพุทธธรรมมีความสำคัญกับการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการอย่างไร

พบว่า พระสังฆาธิการต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถหยิบยกมาปรับใช้กับชีวิตของผู้คนได้ทุกระดับ เหตุเพราะธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่เลือกปฏิบัติต่อบุคคล แต่จำเป็นที่บุคคลในแต่ละสถานะจะหยิบยกมาใช้ให้มีความเหมาะสมกับบุคคลเหตุการณ์ เวลา และสถานที่ หลักธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามและมีความสำคัญอย่างมากสำหรับนำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาการงานหรือการบริหารจัดการงาน สำหรับพระสังฆาธิการการนำหลักธรรมไปใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ก็เพื่อให้งานคณะสงฆ์สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี เมื่อพิจารณาให้ท้องแท้แล้วจะเห็นได้ว่า หลักพุทธธรรม มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาองค์กร หรือหน่วยงานแต่เพียงอย่างเดียว แต่หลักพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้น ให้ความสำคัญกับคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน หมายความว่า พุทธธรรมนั้นต้องการให้มนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม สามารถพัฒนาตนเองในทางคุณธรรมได้แสดงออกมาโดยธรรมที่ควรประพฤติ ทั้งองค์ความรู้ ความสามารถ เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หรือหลักพุทธธรรมที่ทรงตรัสรู้และนำมาเผยแพร่ นั้น ในพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมาก ครอบคลุมเรื่องพื้นฐานในการดำเนินชีวิตจนกระทั่งถึงเรื่องสูงสุดที่เป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน พุทธธรรมทุกเรื่องล้วนมีค่าต่อชีวิตและสังคมทั้งสิ้น เช่น ทำให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ผู้ปฏิบัติ เกิดความสงบเรียบร้อยแก่สังคมเชื่อกันว่าหลักพุทธธรรมเป็นผลแห่งการค้นคว้าเป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญาของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นเวลานานและได้ชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติเป็นมรดกโลกที่หาค่ามิได้ หลักพุทธธรรมจึงเปรียบเสมือนคู่มือในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เมื่อหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารจัดการมีความสอดคล้องกัน การหยิบยกหรือเลือกใช้หลักธรรมในเรื่องต่างๆ ก็มีความจำเป็นเฉกเช่นเดียวกัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า ธรรมะของพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนใบไม้ในป่าใหญ่ หยิบใบไม้มากำมือเดียวก็เพียงพอแล้ว การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการวัด ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ ที่กล่าวเช่นนี้เพราะว่า เมื่อพระ

สังฆาธิการนำหลักธรรมมาประยุกต์กับการบริหารและสามารถบริหารงานคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงามขึ้น ก็เท่ากับว่าพระสงฆ์นั้นเข้าใจหลักธรรมขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างท่องแท้เมื่อเข้าใจแล้วนำมาปฏิบัติย่อมก่อให้เกิดผลดีอันเลิศ

๓. การบริหารจัดการมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมหรือไม่ อย่างไร และ
 เพพบว่า พระสังฆาธิการมีความเห็นว่า หลักพุทธธรรมและหลักการบริหารจัดการมีความสอดคล้องกัน โดยความสอดคล้องกันดังกล่าวเกิดขึ้นจากการประสานประโยชน์จากวิธีการคิด วิธีการวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้ข้อธรรมคำสอนในงานการบริหารจัดการนั่นเอง คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปริหร” หมายถึง ลักษณะของการปกครองว่าเป็นการนำสังคมหรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน “ปริหร” อาจบ่งถึงความหมายที่ว่า การแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า “ปริหร” กับกลุ่มสังคม เช่น “อหิ ภิกขุสงฆ์ ปริหริสสามิ” เราจักปกครองภิกษุสงฆ์ จึงเห็นได้ว่าการบริหารนั้นมีมาตั้งแต่สมัยครั้งเมื่อพระพุทธยังมีพระชนมายุอยู่ จึงเป็นข้อสนับสนุนสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมกับหลักการบริหารมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไม่มีข้อสงสัย เหตุที่มีความเกี่ยวข้องกันก็เพราะการบริหารที่ดีนั้น ต้องอาศัยบุคคลผู้หนึ่งที่เรียกว่าผู้นำ และบุคคลที่จะเข้ามาเป็นผู้นำได้นั้นต้องเป็นคนดี ในพระพุทธศาสนาจึงได้ปรากฏหลักธรรมที่บอกว่าคนดี หมายถึงใครซึ่งหลักพุทธธรรมดังกล่าวคือ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักธรรมที่ว่าด้วยการเป็นคนดี ๗ ประการเป็นต้น การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารนั้น สามารถใช้ได้ทั้งการบริหารตนเอง บริหารบุคคลและบริหารงานในองค์การ ซึ่งตรงนี้ก็ถือว่ามีความสอดคล้องกับหลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยการใช้หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในด้านการบริหารจัดการและดำเนินการ เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงที่สุดนั่นเอง การบริหารจัดการ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยวิธีการในการบริหารงานหรือวิธีการทำงานซึ่งรวมเอาขั้นตอนและวิธีการต่างๆ มาใช้เพื่อเป้าหมายหลักคือ ความสำเร็จของงาน ซึ่งขั้นตอนของการบริหารจัดการ อาจเริ่มจากการวางแผน หรือที่เรียกว่า (Planning) การจัดการองค์การ (Organizing) การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน (Co-ordinating) และการควบคุม (Controlling) เป็นต้น พุทธธรรม เป็นเรื่องที่ว่าด้วยการนำหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงตรัสรู้มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งหลักธรรมคำสอนต่างๆ นั้นครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย พุทธธรรมและการบริหารจัดการจึงเป็นสองสิ่งที่มีความสอดคล้องต้องกันทั้งในแง่ของวิธีการคิด ไปจนถึงผลลัพธ์สุดท้ายหรือเป้าหมายสูงสุด

การพัฒนาทักษะด้านความคิด คือ หลักสัปปุริสธรรมข้อธรรมนี้ คือข้อธรรมแห่งสัทบุรุษหรือธรรมแห่งการเป็นคนดี เป็นข้อธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับการพัฒนาทักษะการคิดของพระสังฆาธิการ ความคิดเป็นกลไกหลักสำคัญที่มีส่วนช่วยให้การบริหารจัดการสามารถเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีความคิดที่ดี ไม่ใช่เพียง

แค่คิดดีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะการบริหารงานไม่ได้สำเร็จได้จากการคิดดีเพียงอย่างเดียว การคิดดีเป็นเพียงส่วนหนึ่งขององค์ประกอบแห่งการบริหารงานที่ดีเท่านั้น กระบวนการคิดและการคิดที่มีเหตุผล การรู้จักวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างถูกวิธี และการคิดตามหลักสัปปุริสธรรมจะทำให้ทักษะการคิดของผู้บริหารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการมากยิ่งขึ้น การพัฒนาทักษะด้านเทคนิค ใช้หลักธรรมข้ออธิบาธรรม ทักษะในการบริหารวัดของพระสังฆาธิการเป็นความสามารถของพระสังฆาธิการที่จะบริหารวัดในอำนาจปกครองของตนและรักษาไว้ซึ่งความร่วมมือของทุกฝ่าย การที่พระสังฆาธิการจะปฏิบัติงานให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสังฆาธิการจะต้องมีความชำนาญในสิ่งที่จะทำ มีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ เพื่อที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและต่อการบริหารจัดการวัด ฉะนั้นทักษะด้านเทคนิคจึงมีประโยชน์ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนงาน การคัดเลือกคนที่จะทำงาน และสุดท้ายคือตอนติดตามผลของงานว่าสำเร็จตามที่ได้มอบหมายให้ไว้หรือไม่ ซึ่งทักษะด้านเทคนิคนี้จะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เกิดศรัทธาแก่ผู้อยู่ใต้การปกครองเหตุเพราะการคิดวางแผนงานที่รอบคอบ การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง การประสานงานที่มีคุณภาพ การคัดเลือกคนให้เหมาะกับงานสิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ใต้การปกครองและบุคคลภายนอก เมื่อนำทักษะด้านเทคนิคมาใช้ควบคู่กับอธิบาธรรมยิ่งทำให้พระสังฆาธิการหรือผู้ปฏิบัติงานเกิดความเชี่ยวชาญและสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีได้อย่างเต็มประสิทธิภาพมากขึ้น อันจะส่งผลต่อการบริหารจัดการวัด การพัฒนาทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ใช้หลักธรรมข้อสังคหัตถุธรรม การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อคนทุกคนขึ้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการ มนุษย์ทุกคนล้วนปรารถนาเป็นที่รักของคนรอบข้างด้วยกันทั้งนั้น มนุษย์ล้วนมีความปรารถนาที่จะได้รับการยอมรับ การยกย่อง การสรรเสริญ พระพุทธองค์จึงได้ทรงสอนวิธีที่จะทำตนให้เป็นที่รัก โดยใช้หลักสังคหัตถุธรรม ธรรมอันเป็นหลักที่สำคัญในการสร้างสัมพันธภาพและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นในหมู่ชน เป็นข้อธรรมอันเป็นองค์ประกอบหลักที่ช่วยประสานส่วนต่างๆ ของสังคมให้คงอยู่และดำเนินไปด้วยดี อีกทั้งเป็นธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจและสมานไมตรีระหว่างกัน ช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติที่เสื่อมเสียที่อาจเกิดขึ้นในสังคม สังคหัตถุธรรมจึงถือเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่สามารถนำมาพัฒนาทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ จะช่วยให้พฤติกรรมของบุคคลที่มาเกี่ยวข้องในการอยู่ด้วยกัน หรือทำงานด้วยกันดำเนินไปอย่างราบรื่น สร้างความเข้าใจอันดีและเกิดความสามัคคี ก่อให้เกิดความรักใคร่ ในการทำงานร่วมกัน อันนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และงานที่ทำจะเกิดประสิทธิภาพ

๔. การบูรณาการทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี พบว่า พระสังฆาธิการสามารถบูรณาการทักษะการบริหารวัดได้เป็นอย่างดี ซึ่งในการบูรณาการทักษะการบริหารนั้นมิจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาทักษะในการบริหารงานทั้ง ๔ ด้านของ

พระสังฆาธิการ โดยเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้การบูรณาการประสบผลสำเร็จก็คือ พื้นฐานความรู้ของพระสังฆาธิการ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย รูปแบบและแนวทางในการบริหารจัดการวัด การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการนั้น เพื่อให้พระสังฆาธิการสามารถบริหารงาน แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการบริหารจัดการวัด และพัฒนาวัดให้เจริญยิ่งขึ้น ทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งสิ่งนี้จะช่วยสร้างความแข็งแกร่ง พร้อมเพียงให้เกิดขึ้นแก่หมู่คณะและความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา ก็จะมีขึ้นตามลำดับ ในการบูรณาการทักษะการบริหารจัดการวัดสิ่งสำคัญที่ต้องมีคือ แผนงาน โครงสร้างการบริหารจัดการ ทรัพยากรบุคคล งบประมาณ และการประสานความร่วมมือกันกับทุกภาคส่วน การบูรณาการหลักพุทธธรรมเป็นการทำงานแบบเชื่อมโยงความรู้ ความคิดรวบยอด หรือทักษะเข้าด้วยกัน เพื่อให้พระสังฆาธิการได้มีการพัฒนาวิธีการบริหารจัดการงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดเป็นการเน้นที่ตัวบุคคลคือ พระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เพราะพระสังฆาธิการถือว่าเป็นฟันเฟืองที่สำคัญในการบริหารจัดการงาน คณะสงฆ์ การนำเอาความรู้เกี่ยวกับทักษะมาเชื่อมโยงกับวิธีการบริหารจัดการงานในแต่ละด้านนั้น จะทำให้พระสังฆาธิการสามารถรับรู้และเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องแท้จริง การบูรณาการยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหาร การทำงานร่วมกันและการประสานความร่วมมือ เกิดการทำงานเป็นทีมและระบบในการทำงานจะเป็นเชิงรุกมากกว่าการตั้งรับอย่างที่ผ่านมา เกิดการคิดนอกกรอบอย่างสร้างสรรค์ เห็นทางออกในทุกปัญหาที่เกิดขึ้น กล้าท้าทายกับความเปลี่ยนแปลง และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สร้างสรรค์และดีงาม การบูรณาการหลักธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารยังทำให้พระสังฆาธิการได้รับความรู้ ความเข้าใจในลักษณะขององค์รวมซึ่งทำให้พระสังฆาธิการสามารถมองเห็นข้อดีและข้อเสียของการบริหารในแต่ละขั้นตอนของการบริหารงานได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ประโยชน์ในการบูรณาการทักษะที่สำคัญที่สุดคงเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงาน คณะสงฆ์ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกด้านมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ได้สืบไป

♦ สรุปผลการวิจัยเชิงปริมาณ

ในการศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อธิบายได้ดังนี้

๑. ผลการวิเคราะห์ สัณเคราะห์ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถาม มีตำแหน่งเจ้าอาวาส มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๗ รองลงมาคือ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๐ รองลงมาคือ เจ้าคณะตำบล คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๕ และเจ้าคณะตำบล คิดเป็นร้อยละ ๓.๘ ตามลำดับ มีพรรษา ๒๐ พรรษาขึ้นไป มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๗ รองลงมาคือ ๑๖ - ๒๐ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๘ รองลงมาคือ ๑๑ - ๑๕ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๖ และ ๕ - ๑๐ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๖.๐ ตามลำดับ มีระดับการศึกษานักธรรมชั้นเอก มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๓ รองลงมา คือระดับการศึกษานักธรรมชั้นโท คิดเป็นร้อยละ ๕.๕ และมีระดับการศึกษานักธรรมชั้นตรี คิดเป็นร้อยละ ๓.๓ ตามลำดับ ไม่มีวุฒิเปรียญธรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๔ รองลงมาคือ ป.๕ ๔ - ป.๕ ๖ คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๒ รองลงมาคือ ป.๕. ๗ - ป.๕ ๙ คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๔ และประโยค ๑ - ๒ - ป.๕ ๓ คิดเป็นร้อยละ ๑๒ ตามลำดับ และมีวุฒิการศึกษา ระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๕ รองลงมาคือ สูงกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๕.๕ และต่ำกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๔ ตามลำดับ

๒. ผลการวิเคราะห์สภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ทั้ง ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ (๒) ด้านการบริหารและปกครอง (๓) ด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอน และ (๔) ด้านการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล อธิบายได้ดังนี้

๒.๑ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน ยกเว้นด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอน อยู่ในระดับมากที่สุด

๒.๒ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากที่สุด ในข้อ ๒. การจัดและดูแลศาสนสมบัติ มีการจัดทำบัญชีวัด บัญชี การรับจ่ายเงินของวัด ข้อ ๔. การสาธารณูปโภคภายในวัด ไฟฟ้า น้ำประปามีความสะอาดและเพียงพอต่อการใช้งานในวัด ข้อ ๗. มีห้องสุขาไว้ให้บริการอย่างพอเพียง ข้อ ๘. ถนนและทางเท้าภายในวัด มีความสะอาดอยู่เสมอ ข้อ ๙. บริเวณวัดมีความสะอาด ร่มรื่น ที่นั่งพักผ่อน มีพื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และข้อ ๑๐. มีกำแพง แสดงแนวเขตของวัดและที่ดินข้างเคียง ยกเว้นในข้อ ๑. จัดทำแผนผังวัด มีการแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส ข้อ ๓. มีการจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์อย่างเป็นระบบ ข้อ ๕. สภาพบริเวณลานวัดและรอบนอก มีความสะอาด และข้อ ๖. สภาพอาคารเสนาสนะภายในวัด มีความมั่นคง แข็งแรง สะอาด เหมาะแก่การประกอบศาสนกิจ อยู่ในระดับมาก

๒.๓ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ ด้านการบริหารและปกครอง อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ ด้านการบริหารและปกครอง ข้อ ๑. มีการจัดระบบการบริหารกิจการภายในวัด และจัดให้มีบุคลากรรับผิดชอบตามความรู้และความสามารถ ข้อ ๒. จัดให้มีการประชุมคณะกรรมการวัด และทำรายงานการประชุมทุกครั้ง เมื่อมีการประชุม ข้อ ๓. มีระเบียบปฏิบัติกิจวัตร ของพระภิกษุ สามเณรและระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัดและผู้อาศัยในวัดอย่างชัดเจน ข้อ ๔. มีการจัดทำทะเบียนประวัติพระภิกษุ สามเณร และบุคลากรภายในวัด ข้อ ๕. มีการวางแผนการดำเนินงานและจัดทำโครงการเพื่อการพัฒนาวัดประจำปี ข้อ ๖. มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวัด ข้อ ๗ มีการจัดสวัสดิการภายในวัดให้แก่พระภิกษุ สามเณรและบุคคลภายใน ข้อ ๘ มีการประชุมอบรมศีลอาจารย์วัดของพระภิกษุ สามเณรและบุคคลภายในวัดทุกวันพระ ข้อ ๙ มีระเบียบปฏิบัติสำหรับบุคคลที่เข้ามาวัดหรือจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด และ ข้อ ๑๐ จัดทำสมุดทะเบียนประวัติวัดอย่างเป็นระบบ พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ

๒.๔ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน ข้อ ๕. มีการจัดกิจกรรมในวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น (วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา) ข้อ ๖. วันพระ ๑๕ คำ จัดให้มีการสวดพระปาฏิโมกข์และการทบทวนสิกขาบททุกกึ่งเดือน ข้อ ๗. วันอุโบสถให้ศีลอุโบสถ และแสดงธรรมต่อญาติโยมที่มารักษาศีลอุโบสถในวัด ข้อ ๘. มีการทำวัตรเช้า-เย็น อบรมพระภิกษุ สามเณรหลังจากทำวัตร และ ข้อ ๙. มีการจัดโครงการส่งเสริมศีลธรรมแก่เยาวชน นักเรียน ประชาชนผู้สนใจ เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชเนกขัมมจารีณี และการปฏิบัติธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป อยู่ในระดับมากที่สุด ยกเว้น ข้อ ๑. จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และนักธรรมในวัด ข้อ ๒. ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม ณ สำนักนักเรียนอื่น และส่งเสริมให้ศิษย์วัดได้รับการศึกษา ข้อ ๓. มีการมอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ที่สอบผ่าน พระปริยัติธรรมในแต่ละระดับชั้น ข้อ ๔ ส่งเสริมพระภิกษุไปสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา และข้อ ๑๐. มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ด้านพระพุทธศาสนาโดยจัดนิทรรศการ หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน อยู่ในระดับมาก

๒.๕ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๙ และเมื่อพิจารณาเป็น

รายชื่อ พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ด้านการให้
 ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล ข้อ ๑. การอำนวยความสะดวก สำหรับงานการกุศลประจำปีหรือ
 สำหรับผู้มาขอใช้อาคารสถานที่ของวัดจัดบำเพ็ญกุศลต่างๆ อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนข้อ ๒. การ
 อำนวยความสะดวกและให้คำปรึกษาสำหรับผู้มาขอเพื่อจะจัดการบำเพ็ญกุศลในอื่นๆ ข้อ ๓. มีกอง
 อำนวยความสะดวกภายในวัด (สำนักงาน) ข้อ ๔. การจัดทำกฎระเบียบการใช้วัสดุ ครุภัณฑ์
 อย่างชัดเจน ข้อ ๕. มีพิธีกรหรือมัคทายกในการอำนวยความสะดวก ข้อ ๖. การบำรุงรักษาวัสดุ
 ครุภัณฑ์ให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ ข้อ ๗. มีสถานที่ในการจัดงานต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกอย่าง
 พอเพียง ข้อ ๘. จัดสร้างอาคารสถานที่ เช่น ศาลา เมรุเผาศพ ข้อ ๙. การประสานงานกับหน่วยงาน
 ต่างๆ เช่น หน่วยงานราชการหรือหน่วยงานเอกชนเมื่อมีการจัดงานต่างๆ และ ข้อ ๑๐ มีการ
 สงเคราะห์ศัพผู้ยากไร้ อยู่ในระดับมากทุกข้อ

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ตาม
 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ทั้ง ๔ ด้าน ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยมี
 ค่าเฉลี่ย ๔.๐๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆา
 ธิการในจังหวัดปทุมธานี ๑. ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ ๒. ด้านการบริหารและ
 ปกครอง และ ๔. ด้านการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล อยู่ในระดับมาก ส่วน ๓.
 ด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอน มีประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัด
 ปทุมธานี อยู่ในระดับมากที่สุด ย่อมแสดงให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพและความตั้งใจในการบริหาร
 จัดการวัดของพระสังฆาธิการ ภาระหน้าที่สำคัญอันเป็นหัวใจหลักของงานพระศาสนาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง
 อาศัยพระสังฆาธิการ ภิกษุและสามเณร ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อช่วยให้การบริหารงาน
 ราบรื่น ในการบริหารงานพระสังฆาธิการผู้มีอำนาจเพียงลำพังไม่สามารถที่จะทำทุกอย่างได้ด้วย
 ตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ความตั้งใจจริงในการทำงานของพระสังฆาธิการ
 ความทุ่มเทในการทำงาน ความใส่ใจ ไม่ละทิ้งงานในทุกด้าน ความเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังใจใน
 การบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จึงส่งผลให้การบริหารวัดมีประสิทธิภาพนั่นเอง

**๓. ผลการวิเคราะห์ การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของ
 พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ทักษะด้านความคิด ทักษะด้านเทคนิค และ
 ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ อธิบายได้ดังนี้**

๓.๑ การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ
 จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๐ และเมื่อพิจารณาเป็นราย
 ด้าน พบว่า การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัด
 ปทุมธานี ๑. ทักษะด้านความคิด (Conceptual Skill) (จักขุมา) หรือ เก่งคิด/บริหารตนใช้

หลักธรรมสัปปริสธรรม ๒. ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skill) (วิธฺโร) หรือ เก่งงาน/บริหารงาน ใช้หลักอิทธิบาทธรรม และ ๓. ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skill) (นิสสยสัมปันโนโน) หรือ เก่งคน/บริหารคน ใช้หลักสังคหัตถธรรม อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๓.๒ การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทักษะด้านความคิด ใช้หลักธรรมสัปปริสธรรม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๓ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อ ๑. ธัมมัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) คือ เมื่อท่านมีตำแหน่งหน้าที่ใดก็ตามท่านจะศึกษาหลักการ ระเบียบและกติกาดังๆ ที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจนและตั้งมั่นอยู่ ในหลักการนั้น ข้อ ๒. อัตถัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักผล) คือ เมื่อท่านมีจุดหมายที่ชัดเจนในการทำงาน ท่านมีความแน่วแน่มั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ไม่ว่าจะเจออุปสรรคใดๆ ก็ตาม ข้อ ๓. อัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) คือ ท่านเป็นผู้ที่พร้อมจะปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้ตนเองมีความสามารถสูงขึ้น ข้อ ๔. มัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) คือ เมื่อใดก็ตามที่ท่านตัดสินใจจะทำการสิ่งใดก็ตาม ท่านจะต้องศึกษาขอบเขตและข้อจำกัดของเรื่องนั้นๆ ให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อนเสมอ เพราะการทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอเหมาะพอดี ข้อ ๕. กาลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล) คือ ท่านเป็นผู้ที่รู้จักการวางแผนงานในการใช้เวลา รู้ลำดับก่อนหลังว่าสิ่งใดควรให้ความสำคัญก่อนหลัง จึงจะมีความเหมาะสม ข้อ ๖. ปริสสัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักชุมชน) คือ ท่านเป็นผู้ที่มีความเข้าใจและรู้จักชุมชน หรือสังคมรอบข้างเป็นอย่างดีทำให้ กิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นหรือที่ชุมชนจัดขึ้น ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และ ข้อ ๗. ปุคคลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) คือ ท่านเป็นผู้ที่มีความเข้าใจลักษณะของคนที่เกี่ยวข้องและรู้จักใช้คนให้เหมาะกับงานที่ท่านเพื่อให้แต่ละคนได้แสดงศักยภาพออกมาได้อย่างเต็มที่ ซึ่งจะทำงานที่ได้รับมอบหมายสำเร็จไปได้ด้วยดี และคนทำงานก็จะทำงานได้เต็มศักยภาพมากยิ่งขึ้น พบว่า การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ

๓.๓ การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทักษะด้านความเทคนิค ใช้หลักธรรมอิทธิบาทธรรม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อ ๑. ท่านเป็นผู้มีฉันทะ คือ มีความพอใจที่จะทำ มีใจฝักใฝ่ที่จะกระทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำสิ่งนั้นให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปอีก ข้อ ๒. ท่านเป็นผู้มีวิริยะ คือ มีความเพียรพยายามอยู่เสมอไม่ย่อ ท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง มีเป้าหมายที่ชัดเจนแน่นอนและมีความมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ และ ข้อ ๔. ท่านเป็นผู้มีวิมังสา คือ เป็นผู้ที่หมั่นใช้ปัญญาไตร่ตรองหาเหตุผล คิดวางแผน ลงมือปฏิบัติและแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนข้อ ๓. ท่านเป็นผู้มีจิตตะ คือ เป็นผู้ที่มีจิตรับรู้ในสิ่งที่ตนทำอย่างแน่วแน ไม่ฟุ้งซ่านล่องลอย ไม่ปล่อยใจไปกับภาวะแวดล้อม พบว่า การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการใน

จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมาก

๓.๔ การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ใช้หลักธรรมสังคหัตถุธรรมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อ ๑. ท่านเป็นผู้ให้ทาน ซึ่งทานในข้อนี้มิใช่จาคะหรือการบริจาค หากแต่หมายถึง การเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันในหมู่คณะที่ทำงานร่วมกัน ข้อ ๒. ท่านเป็นผู้มีปียวาจาไพเราะ รู้จักการควบคุมวาจาที่ใช้ต่อกันมีทักษะในการพูดและพูดได้ถูกกาลเทศะ ข้อ ๓. ท่านเป็นผู้มีอัธยาศัยปรารถนาปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่สถานที่ แก่องค์กร และแก่หมู่คณะ และ ข้อ ๔. ท่านเป็นผู้มีสมานัตตตา รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ ไม่ยกตนข่มท่าน หรือดูแคลนคนอื่นว่าต่ำต้อยกว่าตน พบว่า การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ

การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทั้ง ๓ ด้าน ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ๑) ทักษะด้านความคิด (Conceptual Skill) (จักขุมา) หรือ เก่งคิด/บริหารตนใช้หลักธรรมสัปปุริสธรรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ๒) ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skill) (วิธูโร) หรือ เก่งงาน/บริหารงานใช้หลักอภิยาตธรรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และ ๓) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skill) (นิสสยสัมปโนโน) หรือ เก่งคน/บริหารคน ใช้หลักสังคหัตถุธรรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการใช้ทักษะในแต่ละด้านของพระสังฆาธิการ การบริหารงานของพระสังฆาธิการ จำเป็นที่จะต้องพบเจอและประสานงานกับผู้คนมากมายต่างระดับกัน การพัฒนาทักษะในแต่ละด้านจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การมีทักษะด้านความคิดที่ดีมีส่วนช่วยให้พระสังฆาธิการสามารถวางแผนในการบริหารงานในแต่ละด้านให้มีความชัดเจนมากขึ้น ความคิดที่แหลมคมเป็นอาวุธสำคัญในการทำงาน การแตกยอดทางความคิดเป็นหัวใจหลักในการพัฒนาระบบในการบริหาร ช่วยสร้างความก้าวหน้าให้กับวัด ทำให้เกิดความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนา สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา การมีทักษะด้านเทคนิคเปรียบเหมือนการขับเคลื่อนของเครื่องจักรกลในโรงงาน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะงานในแต่ละด้านนั้นไม่สามารถสำเร็จได้เพียงคนเดียว บริษัทไม่สามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจได้หากขาดระบบในการทำงานที่ยอดเยี่ยม เช่นกันโรงงานใหญ่โตแต่ไม่สามารถวางระบบในการผลิตได้ก็ไม่สามารถสร้างผลกำไรได้ ในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการก็เช่นเดียวกัน ถ้าพระสังฆาธิการผู้มีอำนาจในการบริหารงานไม่สามารถวางแผนในการพัฒนางานในแต่ละด้านได้ วัดก็คงไม่สามารถที่จะพัฒนาหรือเจริญรุ่งเรืองได้เช่นเดียวกัน และท้ายสุดทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เป็นทักษะที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นในการขับเคลื่อนการบริหารงานในทุกด้าน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเป็นการสร้างมิตรภาพที่ดี ทำให้เกิดความ

รัก เกิดความจริงใจ การที่ผู้นำจะประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้เลย คือ การเข้าไปนั่งในใจคน การได้ใจคนเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การบริหารงานง่ายขึ้น ใครๆ ก็อยากทำงานร่วมกับคนที่ตนรัก พลังสำคัญของคนในองค์กร ความสามัคคี ความทุ่มเท ความมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเสียสละ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้การบริหารจัดการวัดในแต่ละด้านประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย ดังนั้น เมื่อมีทักษะด้านความคิดที่ดี มีทักษะด้านเทคนิคที่ดี และมีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ย่อมส่งผลต่อการบริหารจัดการวัดให้ดีและประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

๔. การนำหลักพุทธธรรมมาใช้เพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี สรุปได้ดังนี้

๔.๑ หลักธรรมสัปปุริสธรรมสามารถนำมาพัฒนาทักษะด้านความคิด มุมมองของพระสังฆาธิการได้เป็นอย่างดี เพราะพระสังฆาธิการถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการที่จะพัฒนาองค์กรสงฆ์ให้ยั่งยืนต่อไปได้ ภายใต้สภาวะแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสังฆาธิการก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมในยุคปัจจุบัน การปรับตัวย่อมต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน พระสังฆาธิการในยุคปัจจุบันหาใช่พระเก่าๆ ที่ไม่มีความรู้อีกต่อไปไม่ แต่ตรงกันข้ามในปัจจุบันพระสังฆาธิการต่างให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะการศึกษาเป็นบ่อเกิดของการพัฒนาปัญญา ดังพุทธภาษิต ที่ว่า “ปัญญา โลกสมบัติ สุขโขโต” “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” ฉะนั้นยิ่งโลกโตเร็วมากขึ้นเท่าไร การศึกษาและเทคโนโลยีก็ย่อมมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเช่นกัน การเชื่อมโยงองค์ความรู้ในศาสตร์ต่างๆ มีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระสังฆาธิการจำเป็นต้องมีความสามารถในด้านความคิดที่จะมองภาพรวมของการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ว่างานคณะสงฆ์แต่ละด้านนั้นควรดำเนินไปในรูปแบบและทิศทางใด มีความเข้าใจบริบทของงานแต่ละด้าน สามารถมองภาพรวมของความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก สภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งทักษะในด้านความคิดนี้ มุมมอง การวางแผน การตัดสินใจ นั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการบริหารจัดการงานของคณะสงฆ์ทั้งสิ้น

๔.๒ หลักธรรมอิทธิบาทธรรมสามารถนำมาพัฒนาทักษะด้านเทคนิคของพระสังฆาธิการในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี ทักษะด้านเทคนิคเป็นความสามารถของพระสังฆาธิการในการใช้ความรู้ที่มีผนวกเข้ากับกระบวนการหรือขั้นตอนสำหรับการปฏิบัติงาน โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมา ตลอดจนการฝึกฝนและปฏิบัติงาน ในการประยุกต์ใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะด้านเกี่ยวกับการบริหารงานคณะสงฆ์ เทคนิคการบริหารงานเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระสังฆาธิการหรือผู้บริหารงานทุกคน เพราะจะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพ เทคนิคจึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรรู้และฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานวัดให้มี

ประสิทธิภาพมากขึ้น

๔.๓ หลักพุทธธรรมข้อสังคหวัตถุธรรม สามารถนำมาพัฒนาทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ของพระสงฆ์ในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็นทักษะที่เหมาะสมกับการใช้บริหารคน ธรรมข้อนี้เป็นธรรมที่ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตนเป็นที่รักแก่บุคคลที่พบเห็น การเป็นที่รักนั้นเป็นเรื่องปกติธรรมดาแก่ทุกคน การจะผูกใจคนหรือการจะครองใจตนได้นั้นจำเป็นต้องใช้ “พุทธวิธีในการครองใจคน” ในการทำให้คนรอบข้างรักนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เริ่มต้นจากการปรับที่ตัวตนของเราเอง นั้นหมายความว่า ต้องทำให้ตนเองเป็นผู้ที่มีความน่ารักเสียก่อน การจะเป็นผู้ที่มีความน่ารักได้ก็แต่โดยปฏิบัติตามสังคหวัตถุซึ่งเป็นข้อธรรมที่ผู้ปฏิบัติสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อใช้ในการยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ทำให้เกิดความเคารพรักใคร่นับถือ เกิดความรู้สึกเกรงอกเกรงใจกัน เมื่อมีการนำหลักสังคหวัตถุมาใช้ก็ทำให้การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนงานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ความสำเร็จของการบริหารจัดการวัดต้องอาศัยปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุด คือ “พระสงฆ์” ถ้าพระสงฆ์เป็นคนดี เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการบริหารที่ดี มีความชำนาญและมีความรอบรู้ มีทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจนในการบริหารกิจการงานคณะสงฆ์ก็จะสามารถบริหารงานได้ตามทิศทางที่ถูกต้องไม่หลงทาง งานพระพุทธศาสนาก็จะไม่ล้มเหลว การทำงานของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องก็จะเต็มไปด้วยประสิทธิภาพ การเป็นพระสงฆ์ผู้มีความรู้ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ พร้อมทั้งประสบการณ์จากผู้ประสบความสำเร็จ เพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาสืบไป ผู้วิจัยมีประเด็นในการนำเสนอการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. สภาพทั่วไป ในการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๒. หลักพุทธธรรมและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๓. การบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่น่าสนใจและมีความสำคัญกับงานวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี” โดยมีประเด็นในการนำเสนอ ดังนี้

๑. สภาพทั่วไป ในการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

สภาพการบริหารจัดการวัดโดยทั่วไปของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ในปัจจุบัน การบริหารจัดการวัดถือว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ หรือเรียกว่าการปกครองคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนาการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี

การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการสะท้อนให้เห็นถึง ๑) ศักยภาพของพระสังฆาธิการ ๒) การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ และ ๓) การใช้พุทธธรรมในการพัฒนาทักษะของพระสังฆาธิการ ทั้งสามประการข้างต้นส่งผลต่อการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการโดยตรง โดยในประการแรก ศักยภาพของพระสังฆาธิการ พระสังฆาธิการในฐานะผู้บริหารถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการวัดและต้องเป็นผู้ที่มีภาวะความเป็นผู้นำอยู่ในตัวเอง มีความสามารถในการใช้ศิลปะในการจูงใจ หรือใช้อิทธิพลให้บุคคลที่อยู่ภายใต้อำนาจบริหารสามารถทำตามได้ โดยความสมัครใจ เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ในการบริหารจัดการวัดในแต่ละด้าน นอกจากนั้นพระสังฆาธิการที่ดีจะต้องเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ มีความสามารถ มีความมุ่งมั่นและจริงจังในการบริหารงาน รู้จักเสียสละ มีทักษะในการบริหารตน บริหารคนและบริหารงาน มีทักษะในการสื่อสารที่ดี และต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีมีความยืดหยุ่นในการคิดวิเคราะห์สถานการณ์และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีบุคลิกภาพที่ดี มีความเฉลียวฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบที่ดี ศักยภาพของพระสังฆาธิการจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงภาวะของพระสังฆาธิการและความสำเร็จในการบริหารจัดการวัด หากพระสังฆาธิการไม่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ไม่มีความรู้ความสามารถที่เพียงพอ ไม่มีความเชี่ยวชาญ ไม่มีวุฒิภาวะที่ดี ขาดทักษะในการบริหารตน บริหารคนและบริหารงาน หรือขาดการปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลก็จะก่อให้เกิดปัญหาในการบริหารมากมาย ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อพระสังฆาธิการเองและส่งผลกระทบต่อกระบวนการในการบริหารงานและในวงกว้างอาจก่อให้เกิดผลกระทบที่อาจทำให้เกิดวิกฤตศรัทธาต่อวงการพุทธศาสนา นั้นแสดงให้เห็นว่าพระสังฆาธิการควรได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนเองในทุกด้านเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมเข้าสู่การบริหารจัดการวัดซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ โชติ บดีรัฐ เรื่อง “การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” พบว่า มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การบริหารงาน มีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ มีวิธีการพัฒนาคน พัฒนาสมรรถนะด้านการบริหารงาน และการพัฒนาจิตใจ และให้มี

ความรู้และทักษะในเรื่องการป้องกันไม่ให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา^๑ ประการที่สอง การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการวัดมี ๔ ปัจจัยประกอบด้วย ๑) คน/บุคลากร ๒) งาน ๓) วิธีการทำงาน และ ๔) เงินหรืองบประมาณ ปัจจัยดังกล่าวนี้ถือเป็นทรัพยากรทางการบริหารจัดการวัด การที่พบว่าปัจจัยบางข้อบกพร่องหรือไม่ดีเท่าที่ควรย่อมส่งผลกระทบต่อการบริหารงานทั้งระบบ เพราะปัจจัยข้างต้นมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน มีลักษณะเป็นวงล้อของความสัมพันธ์ซึ่งไม่อาจแยกจากกันได้ ปัจจัยดังกล่าวต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในการบริหารจัดการวัดพระสังฆาธิการจะต้องมีความรู้ในทฤษฎีตะวันตกเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการบริหารตามแนวพุทธหรือพุทธวิธีในการบริหาร ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ แม่ชีเนรัชฌา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์ เรื่อง “พุทธวิธีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติ” พบว่า หลักพุทธวิธีบริหารเป็นแนวคิดหลักการบริหารของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยพุทธวิธีการวางแผน พุทธวิธีการจัดองค์กร พุทธวิธีในการบริหารงานบุคลากร พุทธวิธีการอำนวยความสะดวกและพุทธวิธีการกำกับดูแล แนวคิดในการพัฒนาเป็นการพัฒนาองค์กรเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตลอดจนหลักสูตรการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในสำนักปฏิบัติธรรมฝ่ายสงฆ์และการปฏิบัติในรูปแบบอื่นๆ ของฝ่ายคฤหัสถ์^๒ ประการที่สาม การใช้พุทธธรรมในการพัฒนาทักษะของพระสังฆาธิการ พบว่า พระสังฆาธิการมีการตื่นตัวกับการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการทำงานมากขึ้น โดยการนำหลักพุทธธรรมในเรื่องต่างๆ มาประยุกต์ใช้คู่กับทฤษฎีตะวันตก ซึ่งหลักพุทธธรรมไม่ใช่หลักทฤษฎีสำหรับใช้ในการบริหารงานในองค์กรแต่เพียงอย่างเดียว แต่หลักพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้น ให้ความสำคัญกับคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน พุทธธรรมนั้นต้องการให้มนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม สามารถพัฒนาตนเองในทางคุณธรรมได้แสดงออกมาโดยธรรมที่ควรประพฤติ ทั้งองค์ความรู้ความสามารถ เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เช่นการถือหลักสัปปุริสธรรม เป็นหลักคนดีที่ถูกต้องพุทธธรรมมุ่งเน้นให้คนในสังคมที่อยู่ร่วมกันสามารถพัฒนาตนเองในทางคุณธรรม ทั้งด้านความประพฤติ องค์ความรู้และความสามารถ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันมีความสุขตามวิถีทางที่ควรจะเป็น หากนำพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการงาน ก็เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง) เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์.”

^๑โชติ บดีรัฐ, “การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๔).

^๒แม่ชีเนรัชฌา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์, “พุทธวิธีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม”, **ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

พบว่า ทั้งพระพุทธศาสนาและ สตีเฟ่น โควีย์ มีความเหมือนกันในด้านที่หมายถึงผู้ที่ช่วยให้คนไปถึงจุดหมายและผู้ที่เป็นใหญ่ในหมู่ ด้านเป้าหมายเหมือนกันตรงเพื่อบรรลุผลตามที่วางแผนไว้ ด้านลักษณะทั้งพุทธศาสนาและโควีย์ เห็นตรงกันว่าผู้นำต้องมีคือต้องมีปัญญาและมีวิสัยทัศน์ ด้านพฤติกรรม เหมือนกันคือตรงที่การเป็นแบบอย่างที่ดี การประพฤติตามหลักเหตุผล และการมีอัธยาศัยดี ด้านบทบาททั้งพระพุทธศาสนาและโควีย์ เหมือนกันตรงที่การมีภาวะผู้นำในตัวเอง ด้านคุณสมบัติทั้งพุทธศาสนาและโควีย์ เหมือนกันตรงที่ต้องมีความรู้ความสามารถ และแก้ไขความขัดแย้งได้ ด้านหลักธรรมเหมือนกันตรงที่ หลักการวางตัวเป็นกลางไม่ลำเอียง^๓ และที่สำคัญผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในการทำงานด้วย

๒. หลักพุทธธรรมและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

การบริหารจัดการวัดจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้หรือไม่ขึ้น ไม่เพียงแต่พระสังฆาธิการจะต้องมีความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการเท่านั้น แต่สิ่งที่มีความสำคัญในการบริหารคงหนีไม่พ้นเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม และหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ เพื่อให้การบริหารวัดเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุดนั่นเอง ในการบริหารจัดการวัดนั้น พระสังฆาธิการมีภาระงานที่พระสังฆาธิการต้องรับผิดชอบ ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ ๒) ด้านการบริหารและปกครอง ๓) ด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอน และ ๔) ด้านการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญ งานทั้งสี่ด้านเป็นหน้าที่โดยตรงและถือเป็นความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการ การที่พระสังฆาธิการสามารถบริหารงานทุกด้านได้เป็นอย่างดี ย่อมแสดงให้เห็นถึงควมมีประสิทธิภาพและความตั้งใจในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ ภาระหน้าที่สำคัญอันเป็นหัวใจหลักของงานพระศาสนาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยพระสังฆาธิการ ภิกษุและสามเณร ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อช่วยในการบริหารงานราบรื่น ในการบริหารงานพระสังฆาธิการผู้มีอำนาจเพียงลำพังไม่สามารถที่จะทำทุกอย่างได้ด้วยตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ความตั้งใจจริงในการทำงานของพระสังฆาธิการ ความทุ่มเทในการทำงาน ความใส่ใจ ไม่ละทิ้งงานในทุกด้าน ความเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังใจในการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี จึงส่งผลให้การบริหารวัดมีประสิทธิภาพนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ พระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม, (ศรีประสม) เรื่อง “การบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดไผ่ล้อม ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี” พบว่า เจ้า

^๓พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง), “ศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์.”, *พุทธศาสนตรุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๕).

อวาสสามารถจัดให้มีการจัดระบบการบริหารงานในวัด โดยการวางระเบียบและมอบอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของวัดให้แก่รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระภิกษุสงฆ์ในวัด ตามความรู้ความสามารถรวมถึงการตัดสินใจ ได้ตามความเห็นเหมาะสมทำให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานต่างๆ ตามภารกิจของวัดอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลยิ่ง^๔

การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ทั้ง ๓ ด้าน ซึ่งได้แก่ ๑) ทักษะด้านความคิด ใช้หลักสัปบุริสธรรม ๒) ทักษะด้านเทคนิค ใช้หลักอิทธิบาทธรรม และ ๓) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ใช้หลักสังคหวัตถุธรรม พบว่าทั้งสามด้านอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการใช้ทักษะในแต่ละด้านของพระสังฆาธิการ การบริหารงานของพระสังฆาธิการจำเป็นที่จะต้องพบเจอและประสานงานกับผู้คนมากมายต่างระดับกัน การพัฒนาทักษะในแต่ละด้านจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การมีทักษะด้านความคิดที่ดีมีส่วนช่วยให้พระสังฆาธิการสามารถวางแผนในการบริหารงานในแต่ละด้านให้มีความชัดเจนมากขึ้น ความคิดที่แหลมคมเป็นอาวุธสำคัญในการทำงาน การแตกยอดทางความคิดเป็นหัวใจหลักในการพัฒนาระบบในการบริหาร ช่วยสร้างความก้าวหน้าให้กับวัด ทำให้เกิดความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนา สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของณัฐ วัฒนพานิช เรื่อง “การปรับปรุงพฤติกรรมมนุษย์ตามหลักสัปบุริสธรรม ๗” พบว่า จุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิต เริ่มจากการใช้ปัญญาเพื่อพัฒนา“ตนเอง” และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนในโลกนี้เป็นผู้ที่ฝึกตนและพัฒนาตนได้ให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนไปในทางบวก โดยในการจะนำหลักสัปบุริสธรรม ๗ มาใช้จะต้องทำความเข้าใจในหลักดังกล่าวให้ดีและมีความเข้าใจในลักษณะของมนุษย์ในองค์กร โดยอาศัยการสื่อสารภายในองค์กรที่ดีเป็นระบบ ตลอดจนการบริหารองค์กรโดยยึดหลักจริยธรรมและคุณธรรมอย่างมีเหตุมีผล เพื่อเกิดประโยชน์และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนำพาองค์กรให้เจริญเติบโต^๕

การมีทักษะด้านเทคนิคเปรียบเหมือนการขับเคลื่อนของเครื่องจักรกลในโรงงาน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะงานในแต่ละด้านนั้นไม่สามารถสำเร็จได้เพียงคนเดียว บริษัทไม่สามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจได้หากขาดระบบในการทำงานที่ยอดเยี่ยม เช่นกันโรงงานใหญ่โตแต่ไม่สามารถวางระบบในการผลิตได้ก็ไม่สามารถสร้างผลกำไรได้ ในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆา

^๔พระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม (ศรีประสม), “การบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดไผ่ล้อม ตำบลจันทน์มิต อำเภอมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัย, (หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไผ่ล้อม (พระอารามหลวง), (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^๕ณัฐ วัฒนพานิช, “การปรับปรุงพฤติกรรมมนุษย์ตามหลักสัปบุริสธรรม ๗”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชาการพัฒนารพการณมนุษย์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑).

การก็เช่นเดียวกัน ถ้าพระสังฆาธิการผู้มีอำนาจในการบริหารงานไม่สามารถวางแผนในการพัฒนางานในแต่ละด้านได้ วัดก็คงไม่สามารถที่จะพัฒนาหรือเจริญรุ่งเรืองได้เช่นเดียวกัน และท้ายสุดทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เป็นทักษะที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นในการขับเคลื่อนการบริหารงานในทุกด้าน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ วรเศรษฐ์ สุวรรณณิโชค เรื่อง “การศึกษาทัศนคติในการประยุกต์ใช้ธรรมะเพื่อช่วยในการปฏิบัติงานของบุคลากรคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” พบว่า การทำงานควรมีสติ มีความอดทน อดกลั้นในการทำงานร่วมกัน เพื่อความเจริญมั่นคงก้าวหน้าในองค์กร ประกอบด้วย ๑) การให้มีความรู้ความเข้าใจในงานที่ทำอย่างชัดเจน ๒) การสร้างให้รู้ถึงความสำคัญของงาน ๓) การสร้างกระบวนการและขั้นตอนการทำงาน และ ๔) การสร้างบรรทัดฐาน และการติดตามประเมินผล เพื่อให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน^๖

การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเป็นการสร้างมิตรภาพที่ดี ทำให้เกิดความรัก เกิดความจริงใจ การที่ผู้นำจะประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เขาไม่ได้เลย คือ การเข้าป็นิ่งในใจคน การได้ใจคนเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การบริหารงานง่ายขึ้น ใครๆ ก็อยากทำงานร่วมกับคนที่ตนรัก พลังสำคัญของคนในองค์กร ความสามัคคี ความทุ่มเท ความมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเสียสละ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้การบริหารจัดการวัดในแต่ละด้านประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย ดังนั้นเมื่อมีทักษะด้านความคิดที่ดี มีทักษะด้านเทคนิคที่ดี และมีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ย่อมส่งผลต่อการบริหารจัดการวัดให้ดีและประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้แต่ต้น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ วันชัย สุขตาม เรื่อง “การพัฒนาทุนมนุษย์วิถีพุทธในยุคโลกาภิวัตน์” พบว่า แนวคิดที่สามารถผลักดันให้ทุนมนุษย์ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล หลักพุทธธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ภาวนา ๔ ไตรสิกขา การใช้หลักสัปปุริสธรรม ๗ เพราะพุทธธรรมมีหลักการที่ครอบคลุมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม (การพัฒนาศีล) การพัฒนาจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดี มีสมรรถภาพจิตสูงขึ้น จิตมีคุณภาพมากขึ้น (การพัฒนาสมาธิ) และพัฒนาไปสู่ระดับการเข้าถึงสัจธรรม^๗ และสอดคล้องกับการวิจัยของ ณิชมา สุวรรณานนท์ เรื่อง “การประเมินผลการฝึกอบรมหลักสูตรการบริหารงานตำรวจชั้นสูง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ” พบว่า การฝึกอบรมเน้นด้านจริยธรรม คุณธรรมการดำรงตน

^๖วรเศรษฐ์ สุวรรณณิโชค, “การศึกษาทัศนคติในการประยุกต์ใช้ธรรมะเพื่อช่วยในการปฏิบัติงานของบุคลากรคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่ : คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓).

^๗วันชัย สุขตาม, “การพัฒนาทุนมนุษย์วิถีพุทธในยุคโลกาภิวัตน์”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๕๕.

ในศีลธรรมอันดีงาม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความยุติธรรมในหน้าที่เพื่อการส่งเสริมคนดีมีความรู้ให้ใช้ความสามารถการบริหารและพัฒนาองค์กรอย่างเต็มที่เพื่อให้เกิดเป็นองค์กรที่มีคุณค่า^๔

๓. การบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

การบูรณาการเป็นการนำองค์ความรู้ในเรื่องศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกันมาผสมผสานให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน จนมีความสมบูรณ์ครบถ้วนในตัวเอง อีกทั้งยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ การบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการ จะทำให้พระสังฆาธิการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับการพัฒนาตนเองและการบริหารงานว่ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างไร อันจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของตนเองและศักยภาพในการบริหารงาน ซึ่งจะทำให้การบริหารจัดการวัดมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการได้เป็นอย่างดี การบูรณาการทำให้พระสังฆาธิการมีความพร้อมทั้งในด้านทักษะที่เกี่ยวข้อง ความรู้ และวิธีการในการบริหาร สร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ มีระบบจัดการความคิดที่ดี มีเครื่องมือช่วยคิด สร้างทัศนคติที่ดีให้กับปัญหา โดยนำหลักสัปปริยธรรมมาใช้ ด้วยการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน รู้บุคคล เพื่อพัฒนาทักษะการคิดและวิธีการคิด พระสังฆาธิการจำเป็นต้องมีความสามารถในการด้านความคิด มีวิสัยทัศน์ที่จะมองภาพรวมของการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ว่างานคณะสงฆ์แต่ละด้านนั้นควรดำเนินไปในรูปแบบและทิศทางใด มีความเข้าใจบริบทของงานแต่ละด้าน สามารถมองภาพรวมของความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก สภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งทักษะด้านความคิดที่ดีก็จะส่งผลให้พระสังฆาธิการ มีภาวะผู้นำสูงขึ้น มีแผนงานที่ดี กล้าตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณพันธ์ เรื่อง “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม” พบว่า องค์ประกอบผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ การวางแผนกลยุทธ์ ภาวะผู้นำ วิสัยทัศน์ คุณธรรมจริยธรรม และการบริหารองค์กร^๕ หลักพุทธธรรมข้ออธิบาธรรม เมื่อนำมาบูรณาการกับการพัฒนาทักษะด้านเทคนิคของพระสังฆาธิการ พบว่า พระสังฆาธิการสามารถบริหารจัดการวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทักษะด้านเทคนิคเป็นความสามารถของพระสังฆาธิการในการใช้ความรู้ที่มีผนวกเข้ากับกระบวนการหรือ

^๔ณชมา สุวรรณานนท์, “การประเมินผลการการฝึกอบรมหลักสูตรการบริหารงานตำรวจชั้นสูง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ”, ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙).

^๕พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณพันธ์, “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒)

ขั้นตอนสำหรับการปฏิบัติงาน โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมา ตลอดจนการฝึกฝนและปฏิบัติงาน ในการประยุกต์ใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะด้านการบริหารงานคณะสงฆ์ เทคนิคการบริหารงานเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระสังฆาธิการหรือผู้บริหารงานทุกคน เพราะจะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพ เทคนิคจึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรรู้และฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานวัดให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของประดิษฐ์ ดิวัฒน์กุล เรื่อง “การบริหารกรุงเทพมหานคร : ศึกษาการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสม” พบว่าต้องสร้างกระบวนการในการบริหารงาน และขั้นตอนที่ถูกเพื่อให้ได้รูปแบบและการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาที่แท้จริงในการวิจัย โดยนำหลักธรรมที่เหมาะสมในการบริหารงาน คือ หลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ๑) ฉันทะ : ความรักงาน – พอใจกับงานที่ทำอยู่ ๒) วิริยะ : ขยันหมั่นเพียรกับงานที่มี ๓) จิตตะ : เอาใจใส่รับผิดชอบกับงานที่ทำ และ ๔) วิมังสา : การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงาน ประการที่สอง เป็นการนำหลักคิดที่เกิดจากการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานการเงินและงบประมาณ ด้วยการบูรณาการหลักธรรมกับการนำมาใช้จริง^{๑๐}

สำหรับการบูรณาการหลักพุทธธรรมข้อสังคหวัตถุธรรม สามารถนำมาพัฒนาทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ของพระสังฆาธิการในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็นทักษะที่เหมาะสมกับการใช้บริหารคน ธรรมข้อนี้เป็นธรรมที่ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตนเป็นที่รักแก่บุคคลที่พบเห็น การเป็นที่รักนั้นเป็นเรื่องปกติธรรมดาแก่ทุกคน การจะผูกใจคนหรือการจะครองใจตนได้นั้นจำเป็นต้องใช้ “พุทธวิธีในการครองใจคน” ในการทำให้คนรอบข้างรักนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เริ่มต้นจากการปรับที่ตัวตนของเราเอง นั้นหมายความว่า ต้องทำให้ตนเองเป็นผู้ที่มีความน่ารักเสียก่อน การจะเป็นผู้ที่มีความน่ารักได้ก็แต่โดยปฏิบัติตามสังคหวัตถุซึ่งเป็นข้อธรรมที่ผู้ปฏิบัติสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อใช้ในการยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ทำให้เกิดความเคารพรักใคร่นับถือ เกิดความรู้สึกร่วมกันใจกัน เมื่อมีการนำหลักสังคหวัตถุมาใช้ก็ทำให้การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันนั้นยังส่งผลให้เกิดความสามัคคี เกิดความร่วมมือร่วมใจ เกิดความรักในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ วิทยา จันทร์แดง เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, พบว่า ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง^{๑๑} และสอดคล้องกับการ

^{๑๐}ประดิษฐ์ ดิวัฒน์กุล, การบริหารกรุงเทพมหานคร : ศึกษาการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสม, รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙).

^{๑๑}วิทยา จันทร์แดง, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๔).

วิจัยของ เอื้อมอร์ ชลวร เรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า ว่าหลักธรรมที่โดดเด่นในพระพุทธศาสนาที่ทำให้เกิดกระบวนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาได้ยาวนานมีอยู่ ๔ หมวดคือ (๑) การใช้หลักไตรสิกขา ในการจัดสร้างสังคมให้เข้าใจซึ่งกันและกัน (๒) การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากภายในด้วยหลักสาราณียธรรม (๓) กระบวนการจัดการสังคีตร้อยกรองพระธรรมและพระวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ง่ายต่อการจดจำและนำไปปฏิบัติและ (๔) กระบวนการสร้างสังคมแห่งสงฆ์ อันได้แก่การมีพระวินัย และระเบียบวิธีปฏิบัติว่าด้วยการรวมตัวเป็นหมู่สงฆ์ หลักพุทธธรรม ๔ หมวดข้างต้นมาเสริมแรงผลักดันให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน ซึ่งได้เสนอเป็นแบบจำลองใหม่ หลังจากนั้นได้นำแบบจำลองดังกล่าวมาทำการตรวจสอบองค์ความรู้ด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้วยกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group) สรุปผลว่าได้แบบจำลองการจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการที่พร้อมนำไปใช้งานได้ในองค์กรทั่วไป^{๑๒}

กล่าวโดยสรุป ในการบริหารจัดการพระสังฆาธิการซึ่งถือว่าเป็นผู้นำและได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตบุรุษ มีหน้าที่สำคัญในการบริหารจัดการแผนและบริหารงานตามแผนที่ได้วางไว้ ด้วยหลักธรรมสัปปุริสธรรม ได้แก่ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน รู้บุคคล เพื่อการมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของการบริหารจัดการที่มีคุณภาพเป็นเลิศทั้งระบบ ซึ่งในการบริหารพระสังฆาธิการต้องมุ่งผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการบริหารงาน มีการทำงานเป็นทีม สังสมความเชี่ยวชาญในการทำงาน มีความร่วมแรงร่วมใจในการทำงาน และมีจริยธรรมและจรรยาบรรณที่ดีในการทำงานร่วมกัน ด้วยอาศัยหลักธรรมอิทธิบาทธรรม ได้แก่ ความพอใจ ความเพียร ความเอาใจใส่ การตรวจสอบ มีความมุ่งมั่นที่จะสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ร่วมงานและผู้รับบริการ พัฒนาสมรรถนะในการบริการที่ดี สร้างความประทับใจให้แก่ผู้รับบริการ มีการประสานงานที่ยอดเยียม บริการที่ทันสมัย ด้วยอาศัยหลักธรรมสังคหวัตถุธรรม ได้แก่ การเกื้อกูลต่อกันด้วยการให้ การพูดจาที่ดี การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย การผูกใจคนให้เกิดความพึงพอใจ เกิดความรัก เป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นในการทำงาน ทั้งหมดนี้ก็เพื่อให้การบริหารงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้นั่นเอง

^{๑๒}เอื้อมอร์ ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต(พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์” ทำให้มีข้อเสนอแนะผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรมีการจัดอบรมหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ โดยในการฝึกอบรมจะแยกเป็น ๒ หลักสูตร คือ การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการซึ่งในหลักสูตรนี้ จะเป็นการอบรมความรู้ในเรื่องของการทำงานเป็นหลัก และการฝึกอบรมเกี่ยวกับทักษะในเรื่องต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัด เช่น ทักษะความเป็นผู้นำ ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านภาษา ทักษะในการคิดวิเคราะห์และจับใจความ ทักษะเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นต้น เพื่อให้พระสงฆ์มีความพร้อมในการบริหารจัดการมากยิ่งขึ้น

๒. ควรมีการสร้างกระบวนการในการส่งเสริมให้มีการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการพัฒนาตนเองให้กว้างขวางมากขึ้น

๓. ควรส่งเสริมการเรียนรู้ในการพัฒนาตน พัฒนาคนและพัฒนางานด้วยการใช้หลักพุทธธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

๔. ควรส่งเสริมการเรียนรู้โดยสร้างบุคคลต้นแบบที่มีความพร้อมในการพัฒนาตนในด้านต่างๆ ให้เป็นบุคคลตัวอย่าง เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดความสนใจและอยากที่จะเรียนรู้และฝึกฝนตนเอง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ในการจัดทำแผนการบริหารจัดการวัดควรมีการกำหนดหลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการบริหารงานในแต่ละด้านไว้โดยเฉพาะ เพื่อถือปฏิบัติเป็นหลักการเดียวกัน โดยเลือกเอาหลักพุทธธรรมที่ใช้บ่อยๆ ปฏิบัติตามได้โดยง่าย มาเป็นแกนหลักในการทำแผนการบริหาร ส่วนหลักธรรมข้ออื่นๆ ถ้าเกี่ยวข้องก็สามารถนำมาเสริมเพิ่มเติมได้

๒. ให้มีการจัดทำคู่มือในการเสริมสร้างศักยภาพของพระสงฆ์ และคู่มือในการบริหารจัดการวัดที่มีคุณภาพ

๓. ให้มีการจัดกิจกรรมหรือโครงการเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทักษะของพระสงฆ์ โดยในการจัดกิจกรรมดังกล่าว ควรให้ชุมชนรอบวัดเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น

๔. จัดให้มีการติดตามและประเมินศักยภาพของพระสงฆ์เป็นระยะๆ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษายุทธศาสตร์ในการสร้างรูปแบบการพัฒนาการบริหารจัดการวัด
๒. ควรศึกษาตัวชี้วัดคุณลักษณะของพระสังฆาธิการประสิทธิภาพสูงพร้อมการนำไปใช้ในการบริหารจัดการ
๓. ควรศึกษาเชิงลึกโดยเพิ่มการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำเอาผลการวิจัยนี้เป็นข้อมูลและแนวทางในการวิจัยต่อไป